
CERCETĂRI ROMÂNEȘTI DE NUMISMATICĂ TĂTARĂ

Sorin LANGU*

Cuvinte cheie: *numismatică tătară, tezaure monetare, descoperiri izolate, tipuri monetare*

Keywords: *Tartar numismatics, monetary hoards, isolated finds, monetary types*

Abstract

The article presents the history of Romanian numismatic research in Mongol / Tatar field. The first article dedicated to Tatar coins appear in 1960 and belongs to O.Iliescu. He published together with other scientists, treasures from Uzun Bair and Prăjești. The last great contribution of this scientist in Tatar numismatics is a catalogue of genoese-tatar coins. His work is continued by Ernest Oberlander O.Iliescu - Târnoveanu with essential contributions about the monetary work of the Khan Noghay and the mint of Isaccea. Eugen Nicolae discovers second Tatar mint at Şehr al-cedid, mint used by various political authorities.

În contextul numismaticii orientale numismatica tătară și-a găsit cu greu locul. Numismatica otomană era mult mai prezentă în studiile numismaților români, lucru normal în contextul dominației otomane, și practic ea făcea legătura cu cea bizantină.

Până în 1948 în studiile numismaților români nu există mențiuni despre monedele tătarăști, lucru surprinzător ținând cont că Grigore Avakian desfășurase o campanie de săpături la Cetatea Albă unde recoltase doar monede moldovenești și armenești.³² Venirea comuniștilor la putere a deturnat cu totul preocupările normale, vreme de un deceniu fiind întreruptă apariția publicațiilor istorice interbelice (Dacia - Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Cronica numismatică și arheologică, Buletinul Societății Numismatice Române).

În 1957 pentru a umple puțin din vidul rămas după interzicerea celor două publicații ale SNR apare, sub egida Academiei RPR, Studii și cercetări de numismatică, având ca fondatori marile personalități numismatice Constantin Moisil, Emil Condurachi, Octavian Iliescu, Bucur Mitrea și Constantin Preda. Cel care avea însă să schimbe numismatica românească avea să fie Octavian Iliescu, el introducând multe teme de cercetare, până la el inedite. Sub semnătura lui sunt publicate primele monede tătarăști – cele de Hlincea, Bosia, Părteștii de Jos și Oancea - în chiar primul număr al SCN,³³ ele fiind integrate în cronică numismatică inițiată chiar atunci.

* Profesor istorie, Galați.

³² Gr.Avakian, *Trei monede ale regilor armeni găsite la Cetatea Albă*, „BSNR”, 1924, Nr. 49-50, p. 10-14

³³ O.Iliescu, „SCN”, I, 1957, p.462-463

Noutatea subiectului, monedele de la Bosia, Hlincea și Părtești de Jos fuseseră inedite ca identificare, îl determină pe același O. Iliescu să le acorde un studiu special în numărul 3 din 1960.³⁴ Studiul are două părți: în prima este prezentat contextul politico-economic în care au apărut aceste monede pe teritoriul României, iar în a doua se află un catalog cu toate monedele tătarăști, atât cele izolate, cât și cele din tezaure. Acum apar pentru prima oară prezentate tezaurele de la Calopăru (jud. Dolj) și Oțeleni (jud. Iași), inedite atunci, autorul promițând a reveni cu mai multe detalii.

Într-adevăr Octavian Iliescu revine în scurt timp cu un studiu dedicat tezaurului de la Oțeleni³⁵, urmat de altul, elaborat împreună cu Gavrilă Simion, pentru marele tezaur de la Uzun Bair³⁶, și de altul dedicat tezaurului de la Prăjești (jud. Bacău), studiu elaborat împreună cu Paul Țărâlungă.³⁷ Datorită asocierii hyperperului bizantin cu dirhemii tătari tezaurul de la Oțeleni este menționat apoi în toate cataloagele și repertoriile având ca subiect moneda bizantină, dar fără a se adăuga noi date.³⁸ Intuind importanța acestor emisiuni, imitații și monede genovezo-tătare, O. Iliescu revine în două studii din 1971 asupra problemei. În primul³⁹ autorul emite ipoteza că în Chilia și poate și de alte orașe dunărene au emis imitații ale monedei tătare pentru a acoperi necesarul din piață. Pe de altă parte prezența monedelor genovezo-tătare este explicată prin intens comerț genovez de la Gurile Dunării concretizat prin apariția numeroaselor colonii genoveze, care la rândul lor aveau nevoie de monedă. În al doilea autorul face analiza tributului plătit de Bizanț, subliniind puterea economică și politică a orașelor italiene.⁴⁰

A doua mare contribuție la studiul monedelor tătarăști este adusă de Ernest Oberlander – Târnoveanu. Într-un prim studiu⁴¹ numismatul pune pentru prima oară în

³⁴ Idem, *Monede tătarăști din secolele XIII-XV, găsite pe teritoriul R.P.R.*, în „SCN”, III, 1960, p.263-276

³⁵ Idem, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, în „AM”, II – III, 1964

³⁶ *Le grand trésor de monnaie et lingots des XIII et XIV siècles trouve en Dobroudja septentrionale*, în „RESEE”, II, 1 – 2, 1964

³⁷ *Un tezaur de la sfârșitul sec. XIII descoperit la Prăjești (jud. Bacău)*, în „Carpica”, XXIII/2, 1992

³⁸ V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, Iași, 1985, II, p.297, O. Iliescu, *Moneda romano-bizantină pe teritoriul României (326-1327)*, în *Cultura bizantină în România. La culture byzantine en Roumanie*, București, 1971, p.190, O. Iliescu, *L'hyperpère byzantin au Bas – Danube du XIe au XVe siècle*, în „RESEE”, VII, 1, 1969, p.117, O. Iliescu, *Emisiuni monetare ale orașelor medievale de la Dunărea de Jos*, în „Peuce”, II, 1971, p.261, O. Iliescu, *La monnaie genoise dans les pays roumains aux XIIIe- XV siècles*, în *Colocviul româno-italian “Genovezii la Marea Neagră în sec.XIII-XIV”*, București, 27-28 martie 1975, București, 1977, p.160

³⁹ O. Iliescu, *Emisiuni monetare ale orașelor medievale de la Dunărea de Jos*, în „Peuce”, II, 1971, p.261-266

⁴⁰ Idem, *Le montant du tribut payé par Byzance a l'Empire ottoman en 1379 et 1424*, „RESEE”, tom 9, 1971,3, p.430-431

⁴¹ Ernest Oberlander – Târnoveanu, Irina Oberlander – Târnoveanu, *Contribuții la studiul emisiunilor monetare și al formațiunilor politice din zona Gurilor Dunării în sec. XIII – XIV*, în „SCIVA”, 32, 1, 198, p.89-109

evidență activitatea monetară a lui Noghay, activitate care a constat în emiterea de imitații ale dirhemului tătar oficial. Noghay avea nevoie de multă monedă, atât din considerente economice, cât și militare, pentru a-și putea finanța ambițiile militare. Pentru a-și putea finanța ambițiile politice Noghay emite monedă, fiind identificate trei tipuri monetare, pe lângă cele două tipuri de monede genovezo-tătare. Acum este identificat și atelierul monetar Saqci-Isaccea. Pentru monedele genovezo-tătare de tip II datarea este ceva mai dificilă, fiind emise, ca ipoteza, de o formațiune politică aflată în dependență față de tătari. Noi monede sunt publicate în studiile ulterioare⁴² acum apărând o nouă categorie: monede emise la Chilia în perioada 1360-1380. Odată cu aceste studii avem un prim catalog și o tipologie a monedelor tătare emise de diferitele autorități din sec. XIII-XIV. Astfel o parte a descoperirilor monetare anterioare sunt reatribuite conform noii tipologii: cea din tezaurul de la Maraloiu, cea izolată de la Coroteni, ca și monede din tezaurele de la Oțeleni, Prăjești, Calopăru, Obad, Cetatea Albă. Apar și două monede inedite, cele din Vrancea și Bârlad. Ca dată finală de circulație activității monetare de la Isaccea ar fi începutul sec XV, tezaurul de Silistra-1932 oferind date în acest sens. Problematika monedelor tătare nu este însă epuizată rămânând multe necunoscute dintre care cea mai importantă era cea a monedelor tătare descoperite în Basarabia, în special, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Aceasta a fost provocarea de care s-au ocupat studiile lui Eugen Nicolae, în ceea ce poate constitui a treia etapă a cercetărilor de numismatică tătară românești. Într-un prim studiu⁴³ autorul menționat plasează un atelier monetar la Orheiul Vechi – Șehr al-cedid, pe monedele tătare, pe urmele cercetătoarei sovietice Svetlana Janina. Eugen Nicolae aduce noi argumente în favoarea acestei ipoteze, iar din analiza monedelor emise aici reiese că la un moment dat atelierul a intrat în posesia unei autorități locale desprinse din structura Hoardei, autoritate identificată ipotetic ca „Demetrius, princeps Tartarorum”. Astfel monedele tătarești au conexiune directă cu începuturile statului moldovenesc, atelierul încetându-și activitatea în 1369. Aceste relații sunt subliniate și în alte studii, care prezintă noi monede descoperite la Orheiul Vechi.⁴⁴ Cercetătorul reexaminează și descoperiri mai vechi, o monedă din tezaurul de la Uzun Bair fiind reatribuită lui Caka, fiul lui Noghay⁴⁵ și plasată în contextul ambițiilor politice ale acestuia.

⁴² Idem, *Documente numismatice privind relațiile spațiului est – carpatic cu zona Gurilor Dunării în sec. XIII – XIV*, în „AIIA – Iași”, XXII, 1985, *Noi descoperiri de monede emise în zona gurilor Dunării în sec. XIII – XIV*, în „SCN”, IX, 1989

⁴³ Eugen Nicolae, *Quelques considerations sur les monnaies tatares de „la Ville Neuve”*, în „SCN”, IX, 1995, p.197-200

⁴⁴ Idem, Gh. Postică, *Câteva monede descoperite la Orheiul Vechi*, în *Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a Românilor sub Mihai Voievod Viteazul. Chișinău, 28-30 mai 2000. Comunicări, studii și note*, București, 2001, p.135-140

⁴⁵ Idem, *O monedă emisă de Caka fiul lui Noghay*, în *Simpozion de numismatică, organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476-2001), Chișinău, 13-15 mai 2001*, București, 2002, p.139-142, Idem, *Două monede din perioada de sfârșit a dominației Hoardei de Aur la vest de Nistru*, în *Simpozion de numismatică*, 2002, p.145-150

Aceste idei reapar în studiul dedicat emisiunilor de cupru de la Orheiul Vechi⁴⁶, în care este identificat un nou personaj, Kutlubuga, unul din cei trei emiri care îi înfruntă pe lituanieni la Sînie Vodi. Atelierul monetar își începe activitatea prin anii 1363-1364, sub autoritatea hanului Abdallah, apoi prin 1365 emite monedă sub autoritatea locală a lui Kutlubuga și Demetrius. Un fenomen interesant este și atelierul monetar localizat la Costești, care emite monede de tip Costești-Gârla,⁴⁷ monede emise în intervalul 1359-1363, precedând emisiunile de la Orheiul Vechi. O preocupare constantă a cercetătorului român o constituie tezaurul de la Săseni, tezaur descoperit în 1973, accidental, și publicat inițial de Nudelman cu multe erori. Tezaurul conținea 272 de piese, din care 257 recuperate și consta în cel mai mare lot de monede de argint de la Șehr al-cedid, cel mai mare lot de aspri otomani de la Baiazid II, cel mai mare lot cu groși de la Bogdan III.⁴⁸

După cum se vede contribuțiile românești în domeniul numismaticii tătărești sunt de mare importanță atât în lămurirea unor aspecte legate strict de acest domeniu, cât și în unele aspecte legate de economie monetară sau primii ani ai noului stat moldovenesc.

⁴⁶ Idem, *Monedele de cupru bătute în Orașul Nou (Șehr al -cedid)*, în *Simpozion de numismatică, dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea independenței României, Chișinău, 24-26 septembrie 2002*, București, 2003, p.167-179

⁴⁷ Idem, *Monedele de tip Costești-Gârla*, în *Simpozion de numismatică, dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1903-2003)*, Chișinău, 26-28 noiembrie 2003, București, 2005, p.89-104

⁴⁸ Ana Niculiță, Ana Boldureanu, Eugen Nicolae, *Les aspres ottomans du tresor de Săseni, dep. de Călărași (Rep. de Moldavie)*, ” în „SCN”, IX, 1995, p.201-209, Eugen Nicolae, *Monede tătărești din tezaurul de la Săseni, raionul Călărași, Republica Moldova, Simpozion de numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfântului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457-1504)*, Chișinău, 29 septembrie- 2 octombrie 2004, București, 2007, p.183-210, Ana Niculiță, *Monede europene din tezaurul de la Săseni, raionul Călărași, Republica Moldova, Simpozion de numismatică*, 2007, p.211-222, Eugen Nicolae, *Un fragment din tezaurul de la Săseni, raionul Călărași, Republica Moldova*, „SCN”, s.n., II (XIV), 2011, p.81-88